

สภาองไฟ : ทูทางสังคมกับกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการตนเองของชุมชน

ความเป็นมา

ชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน เป็นชุมชนชาวคริสต์เผ่าปกากะญอ เป็นหนึ่งในสามหมู่บ้านห้วยหินลาด ประกอบด้วย บ้านหินลาดนอก บ้านผาเยื้อง และบ้านห้วยหินลาดใน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีประชากรอยู่อาศัยเพียง 20 หลังคาเรือน จำนวน 101 คน บ้านห้วยหินลาดเป็นพื้นที่ชายขอบของ 3 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา ห่างไกลออกไปจากตัวจังหวัด ทั้ง 3 แห่งเกือบเท่าๆ กัน คือประมาณ 150 - 200 กิโลเมตร และต้องลัดเลาะเข้าไปตามหุบเขา ที่มีความชันสูงจากระดับน้ำทะเล 800 - 900 กิโลเมตร นอกจากนี้ ที่ตั้งของห้วยหินลาดใน ยังอยู่ระหว่างอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กับอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ (ในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย)

ในอดีตบ้านห้วยหินลาดในไม่มีถนนเข้าถึง ในปี พ.ศ. 2517 เริ่มมีการสร้างถนนสายเวียงป่าเป้า - พร้าวก ทำให้การสัญจรระหว่างชุมชนกับพื้นที่ภายนอกมีความสะดวกขึ้น แต่ก็เกิดปัญหาอย่างอื่นตามมา มีการรुकทำลายป่าเพื่อปลูกไร่ข้าวโพด มีการลักลอบตัดไม้ รวมทั้งมีโครงการทำสัมปทานป่าไม้ ยิ่งไปกว่านั้น ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐบาลที่จะต่อต้านอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงได้เร่งรัดให้มีโครงการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ทั้งในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น การปลูกข้าวโพดแทนฝิ่น การปลูกพลับ การส่งเสริมหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยว และการส่งเสริมการปลูกป่าแผนใหม่ของกรมป่าไม้ โครงการเหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตเดิมของชุมชน การเก็บใบชา การเก็บหน่อไม้ และการล่าผึ้ง รวมทั้งความยั่งยืนและความสามารถในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

การทำทหาย

คนในชุมชนบ้านหินลาดในเริ่มคุยถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการติดต่อกับชุมชนภายนอกกันบ่อยครั้งมากขึ้นๆ ปรีชา ศิริ ผู้นำชุมชนบ้านห้วยหินลาดใน จึงได้เริ่มชักชวนเพื่อนบ้านมาพูดคุยกันอย่างจริงจัง โดยเลือก วันที่ 10 ของทุกเดือนเป็นวันประชุม ที่ตรงกับวันที่ 10 นั้น ก็เพราะว่าการนัดหมายครั้งแรกนั้น วันดังกล่าวตรงกับวันพระ ซึ่งเป็นวันที่แต่ละคนต่างก็ละเว้นการนัดหมายสำคัญอย่างอื่นไว้แล้ว และจัดรูปแบบการประชุมปรึกษาหารือ เป็นการหารือข้างกองไฟ ที่มักจะก่อไว้สำหรับผิงไอนุ่นในช่วงฤดูหนาว

การจัดประชุมปรึกษาหารือกันของชุมชนหินลาดใน เป็นการนำเอาประเด็นปัญหาข้อกังวลที่มีต่อเรื่องต่างๆ มาจัดการร่วมกัน ไม่ผลัการะดังกล่าวให้เป็นของผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำท้องที่ตามหลักการของการจัดการปกครองของรัฐ เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ทั่วไป การจัดทำให้มีการประชุมประจำเดือนดังกล่าว ได้กลายเป็นโครงสร้างที่ได้รับการยอมรับของชุมชนและมีการเลือกให้ ปรีชา ศิริ เป็นผู้นำดำเนินการประชุม มีผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชนอื่นๆ ร่วมประชุมด้วย รวมทั้ง นุ ปะปะ ซึ่งเป็นผู้นำตามพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวปกากะญอ ร่วมพิธีการก่อนประชุม ซึ่งชุมชนเรียกกันว่า 'สภาองไฟ'

กิจกรรมสร้างสรรค์

การประชุมของสภาองไฟ ได้ทำหน้าที่ช่วยรวบรวมปัญหา ความกังวล ความคิดเห็น และข้อเสนอของผู้ร่วมประชุม ทั้งข้อมูลข่าวสารที่แต่ละคนได้รับ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ที่ได้รับข่าวสารจากแหล่งต่างๆ มาแลกเปลี่ยนกันในที่ประชุม เพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขและสร้างฉันทามติร่วมกัน โดยมีงานที่ดำเนินงานร่วมกันเพื่ออนุรักษ์และอยู่ร่วมกับป่าต้นน้ำทั้งในและนอกชุมชน ดังนี้

1. การอยู่ร่วมกับป่าต้นน้ำของชุมชน

- 1.1 การปรึกษาหารือกันของสภาองไฟ ได้ยืนยันที่จะกำหนดพื้นที่ใช้สอยและพื้นที่อนุรักษ์ของป่าต้นน้ำ เพื่อร่วมรักษาและใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ในพื้นที่ต้นน้ำและลำห้วย 14 สายที่น้ำจะไหลไปรวมกับห้วยแม่ฉางช้าวก่อนจะไหลสู่แม่น้ำใหญ่
- 1.2 พื้นที่ใช้สอยของชุมชนห้วยหินลาดใน จะใช้ประโยชน์สำหรับการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ใช่เพื่อการขาย ซึ่งเป็นไปในหลักการเดียวกับการทำนาในพื้นที่ราบ ในขณะเดียวกันก็อธิบายถึงความแตกต่างระหว่าง “ไร่หมุนเวียน” กับ “ไร่เลื่อนลอย” ซึ่งมีมิติที่แตกต่างกันโดยวิถีของการผลิต เพราะไร่หมุนเวียนของชุมชนนั้น เป็นไปลักษณะของการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชไร่ของชุมชนที่หมุนเวียนเพื่อพักฟื้นแร่ธาตุของหน้าดิน ซึ่งเป็นวิถีการผลิตของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมา
- 1.3 การร่วมสร้างฉันทามติที่จะเลือกทำหรือไม่ทำตามโครงการแนะนำของรัฐ เช่น การไม่เลือกที่จะปลูกข้าวโพดเพื่อสร้างเศรษฐกิจเพราะจะต้องถางพื้นที่ใหม่ การท่องเที่ยวและการปลูกป่าของกรมป่าไม้เพราะเป็นโครงการที่ไม่มีกระบวนการว่าด้วยการมีส่วนร่วม ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ก็จัดตั้งกองทุนดูแลป่า โดยเรียกเก็บรายได้จากผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าในอัตรา 10%

2. การสร้างเครือข่าย

- 2.1 ชุมชนหินลาดใน สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียง 4 หมู่บ้าน เพื่อร่วมบริหารงานป่าและผลต่อเนื่องที่มาจากกรสัมปทานป่าไม้ โครงการจากภายนอก และร่วมกันต่อต้านการลักลอบตัดไม้
- 2.2 สภาองไฟ เป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งจากกรณีส่วนตัวแทนชุมชนออกไปประชุมกับชุมชนอื่นแล้วนำความรู้มาเล่าให้ฟังกับมีตัวแทนจากชุมชนเครือข่ายอื่นๆ มาร่วมประชุม
- 2.3 ประสานกับเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.) เพื่อร่วมผลักดันสิทธิชุมชน และพรบ.ป่าชุมชน

ผลผลิต

การดำเนินงานในกิจกรรมข้างต้นของชุมชนหินลาดในข้างต้น ทำให้ป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำที่มีพื้นที่ประมาณ 10,000 ไร่ ไม่ถูกบุกรุกและเปลี่ยนสภาพไปใช้ประโยชน์เพื่อการอื่น

ผลลัพธ์

การที่ชุมชนหินลาดในสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ เพราะมีการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นองค์ประกอบสำคัญ และเป็นผลผลิตของ “สภาองไฟ” ซึ่งเป็นการนำเอาวิถีการหาหรือกันตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามพิธีกรรม และประสบการณ์ความรู้ของชุมชน ซึ่งเป็น “ต้นทุนทางสังคม” (Social Capital) มาผสมผสานเข้ากับการบริหารงานปกครอง เพื่อรับมือกับการข้อเสนอต่างๆ และภัยคุกคามจากภายนอก

ชุมชนหินลาดใน ได้รับ “รางวัลลูกโลกสีเขียวในปี พ.ศ. 2542” “รางวัลลีปพนหน้เกตุทัต 5 ปีแห่งความยั่งยืน พ.ศ. 2548” จากมูลนิธิลูกโลกสีเขียว และปรีชา ศิริ ได้รับ “รางวัลวีรบุรุษผู้รักษาป่า” (Forest Hero) เป็น 1 ใน 5 ของผู้นำชุมชนของโลกที่ได้รับรางวัลนี้ จากการประชุมองค์การสหประชาชาติเรื่องป่าไม้ที่ประเทศตุรกี ในปี พ.ศ. 2556